

КАРПУНЦОВ М. В.

здобувач

Київський національний торговельно-економічний університет

karpmv@ukr.net

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКОСТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

У статті критично розглянуті та систематизовані існуючі методичні прийоми оцінювання ризикостійкості, визначено їх переваги та недоліки, здійснено їх класифікацію та удосконалено методичний підхід компаративного експрес-оцінювання ризикостійкості підприємств торгівлі. Запропоновано тривимірний методичний прийом оцінювання ризикостійкості підприємств торгівлі, описано його сутнісні характеристики та структуру, розроблено низку рекомендацій практичного характеру щодо його застосування.

Ключові слова: ризикостійкість, оцінювання ризикостійкості, інтегральний показник ризикостійкості, модель оцінювання ризикостійкості.

КАРПУНЦОВ М. В.

соискатель

Киевский национальный торгово-экономический университет

karpmv@ukr.net

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ РИСКООУСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ТОРГОВЛИ

В статье критически рассмотрены и систематизированы существующие методические приемы оценки рискоустойчивости, определены их преимущества и недостатки, осуществлена их классификация и усовершенствован методический подход компаративной экспрес-оценки рискоустойчивости предприятий торговли. Предложен трехмерный методический прием оценивания рискоустойчивости предприятий торговли, описаны его сущностные характеристики и структура, разработан ряд рекомендаций практического характера относительно его применения.

Ключевые слова: рискоустойчивость, оценивание рискоустойчивости, интегральный показатель рискоустойчивости, модель оценивания рискоустойчивости.

KARPUNTSOV M. V.

applicant

Kyiv National Trade and Economy University

karpmv@ukr.net

METHODOLOGICAL APPROACHES OF EVALUATION OF RISK-SUSTAINABILITY OF TRADE ENTERPRISES

The existent methodical receptions of evaluation of risk-sustainability are critically considered and systematized in the article, their advantages and disadvantages are identified, their classification is carried out and also methodical approach of comparative express evaluation of risk-sustainability of trade enterprises is improved. A three-dimensional methodical technique of evaluation of risk-sustainability of trade enterprises is offered, its essential characteristics and structure is described, a number of practical recommendations for its use are worked out.

Keywords: risk-sustainability, evaluation of risk-sustainability, integral index of risk-sustainability, model of evaluation of risk-sustainability.

Вступ

Проблематика оцінювання ризикостійкості є одночасно як достатньо дослідженою, так і відносно новою: наукова думка багата підходами різних науковців щодо схожих до характеру оцінювання стану економічної стійкості підприємства, економічної безпеки тощо. З іншого боку, висновок щодо розробленості методичних прийомів з урахуванням новизни даної проблематики (оцінювання ризикостійкості) є відносним, і тому ступінь її розробки слід вважати не високим. Проте методичні підходи, які напрацьовані щодо цих об'єктів

інтегрального оцінювання, можуть розглядатися як базові та з відповідною адаптацією (корегуванням) бути використані під час розробки авторського підходу до оцінювання ризикостійкості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

В умовах нестабільної економіки оцінка ризикостійкості торговельних підприємств залишається надзвичайно актуальним завданням. Проблематику методологічних підходів до оцінювання ризикостійкості торговельних підприємств досліджували Кайль В.М. [4], Лясковська О.А. [6], Зубова Л.В. [3], Хомяченкова Н.О. [10], Гримашевич О.Н. [1] та інші. Методологія комплексної узагальнюючої оцінки діяльності підприємства стала об'єктом дослідження таких науковців, як Довбня С.Б., Гічова Н.Ю. [2], Смоляк В.А. [9] та ін.

Постановка задачі

Завданням цієї статті є критичний аналіз існуючих методичних розробок з питань оцінювання ризикостійкості та інших інтегральних характеристик підприємства, які за своїми властивостями близькі до оцінювання ризикостійкості та можуть використовуватися як аналогові, та формування на основі систематизації методичних підходів авторського методичного прийому комплексного (інтегрального) оцінювання рівня (типу) ризикостійкості.

Результати

Із попередніх досліджень авторів обґрунтовано термін «ризикостійкість підприємства», під яким слід розуміти складову загальної стійкості підприємства, інтегральну характеристику підприємства як відкритої соціально-економічної системи, що характеризує загальні можливості ефективного рівноважного безперебійного функціонування організації, протистояння ризикам, незважаючи на їх негативний вплив. Управління ризикостійкістю, в свою чергу, – це система принципів та методів розробки й реалізації управлінських рішень, спрямованих на формування у підприємства здатності до мінімізації за обсягом та часом негативного впливу ризик-факторів, забезпечення стійкого безперебійного функціонування, нейтралізації загроз та перешкод реалізації стратегічних цілей та завдань розвитку підприємства внаслідок дії ризик-факторів. Таким чином для ефективного управління ризикостійкістю необхідним є дієвий, доступний та ефективний механізм оцінювання її рівня.

Перш за все, розглянемо методичні підходи до оцінювання рівня ризикостійкості підприємства. Як показав проведений нами пошук та враховуючи етап становлення досліджень даного економічного поняття, таких методичних прийомів небагато. Але навіть їх розгляд дозволяє констатувати, що існує палітра поглядів та пропозицій, яка потребує свого узагальнення.

Одним з перших дослідників, що звернувся до даної проблематики, був Кайль В.М. [4]. Він запропонував методичний прийом оцінювання ризикостійкості промислового підприємства, який надає можливість швидкого порівняння двох підприємств за допомогою одного узагальнюючого показника – показника ризикостійкості господарюючого суб'єкту, який обчислюється шляхом порівняння факторів ризикостійкості, оцінених за визначеною шкалою, з критичними значеннями фактору ризикостійкості, при яких (дорівнює або менше) подальше існування підприємства неможливо;

Базовим елементом будь-якого методичного прийому є формування переліку факторів ризикостійкості. У дослідженні Кайля В.М. підкреслюється необхідність врахування при визначенні факторів ризикостійкості особливостей кожної галузі та специфіки конкурентного середовища, для якого проводиться оцінювання. Запропонований перелік факторів ризикостійкості для підприємств скляної промисловості охоплює такі фактори: фінансова стійкість; якість продукту та його відповідність вимогам ринку; ринкова частка; потужність, сучасність, ефективність використання виробничої бази; доступність джерел фінансування; цінова політика; рентабельність діяльності, кадровий потенціал, політика фірми в зовнішньому середовищі, доступність сировинних чинників виробництва; географічне положення; ділова репутація і соціальний імідж фірми; ступінь диверсифікації виробничо-господарської діяльності.

Отриманий в результаті оцінювання показник ризикостійкості вимірюється у відсотках. Визначено таке правило його діагностування: чим вище значення показника, тим в меншій мірі підприємство є ризиконезахищеним. Отримане значення також рекомендовано порівняти з середньогалузевим та значенням відповідного показника по підприємствах-лідерах.

Критично осмислюючи запропоновану методику слід відзначити, наступні вади та дискусійні положення, які їй притаманні:

1) запропонований перелік ризикових факторів належним чином не структурований, використовуються різні редакційні підходи до формулювань їх назв;

2) викликає сумнів коректність запропонованого трактування визначення значень критичних факторів ризикостійкості та їх зв'язок (у разі порушення) з можливістю продовжувати існування підприємства;

3) не зрозуміло, яким чином слід оцінювати фактичне та особливо критичне значення визначених факторів, якщо експертним методом, то це формує суттєвий суб'єктивізм отриманого результату;

4) встановлення коефіцієнтів значущості факторів ризикостійкості на основі опитування експертів ще більше підвищує суб'єктивізм запропонованого підходу.

Завдання розробки класифікаційної моделі, факторів, системи показників і критеріїв для оцінки рівня економічної ризикостійкості підприємства як основи механізму управління інноваційним розвитком в умовах кризової середовища ставилося та розв'язувалося в дисертаційному дослідженні на здобуття ступеня доктора економічних наук Лясковської О.А. «Управління інноваційним розвитком підприємства за показниками стійкості [6]. Запропонована методологія дослідження передбачає таке: об'єктом дослідження є показники якості ресурсів, показники зовнішньої загрози ресурсам та показники внутрішньої уразливості ресурсів; первинне оцінювання проводиться в розрізі видів ресурсів, якими визнаються матеріальні, інформаційні, кадрові та фінансові ресурси; на першому етапі розраховуються коефіцієнти якості загроз вразливості ресурсів шляхом порівняння оцінки цього параметру на підприємстві з максимальним значенням даного параметру (за експертно визначеною шкалою оцінювання); на другому етапі оцінюється інтегральний показник рівня ризикостійкості, який формується на основі 3-х попередньо розрахованих показників з врахуванням рангу значущості за авторським алгоритмом інтегрування на основі прийомів рангової статистики.

Критично осмислюючи запропоновану методику оцінювання слід вказати недоліки, які їй притаманні: 1) перелік показників для оцінювання якості ресурсів в розрізі кожної ресурсної складової дослідницею не визначено; 2) перелік загроз або підходів до його формування також не обґрунтовані. Позитивної оцінки заслуговує лише метод інтегрування часткових оціночних показників, запропонований в роботі. Це суттєво обмежує практичне використання запропонованої методології та вимагає подальших досліджень з метою створення методичного забезпечення, яке було б більшою мірою орієнтовано на запити та інформаційні можливості підприємств для подальшого впровадження в практику їх діяльності (управління).

Зубова Л.В. в [3] запропонувала оцінювати ризикостійкість підприємства за допомогою двох взаємопов'язаних показників: 1) ризикоемкість – на основі порівняння ціни ризику та витрат (втрат) внаслідок його настання до обсягу власного капіталу підприємства; 2) ризикостійкість – зворотній показник, який характеризується співвідношенням власного капіталу до вартості ризику та витрат в результаті настання ризикових подій.

Визначений підхід, на наш погляд, можливо розглядати виключно як теоретично-абстрактний, оскільки перешкодою до його практичної реалізації є проблемність та дискусійність наявних підходів до визначення ціни ризику та його наслідків. Заявлене дослідницею прагнення до розробки методичного прийому, орієнтованого на забезпечення граничної ризикостійкості та необхідної конкурентоспроможності, по суті, не реалізовано, оскільки запропонований інструментарій оцінювання не містить цих параметрів, а отже і не в змозі, сприяти їх досягненню.

У дисертаційному дослідженні Хомянчевої Н.О. [10] використовується категорія (коректніше, на наш погляд, поняття) «стійкість розвитку щодо поставлених цілей».

Для кількісної інтерпретації поставленої мети – оцінювання рівня цієї стійкості – запропоновано використовувати дерево цілей, яке демонструє шляхи досягнення поставленої генеральної мети «забезпечення стійкості розвитку підприємства» через цілі нижчого рівня. Такими цілями визначено: забезпечення ринкової, виробничої, фінансово-економічної, організаційно-управлінської стійкості, досягнення інноваційного зростання, соціальних та екологічних цілей. По кожній визначеній цілі чітко визначено індикатори, які дозволяють оцінити її досягнення, що створює (як зазначено у дослідженні) теоретичний базис для формування адекватної оціночної системи рівня стійкості.

Розроблена методика оцінки стійкості розвитку промислового підприємства, яка передбачає визначення інтегрального показника ризикової стабільності як середнього геометричного показників внутрішньої та зовнішньої стійкості підприємства до ризику. Інтегральний показник стійкості розвитку є середнім геометричних зваженим (вагомість визначається експертним шляхом) оцінювання таких складових як економічна стійкість, соціальна, екологічна та ризикова стійкість. Економічна стійкість визначається аналогічним чином як інтегральна характеристика фінансової, ринкової, організаційної, виробничої, техніко-технологічної та інвестиційної стійкості.

По кожній компоненті оцінювання чітко визначені конкретні інформаційно-доступні показники, які її характеризують. Виходячи з індексів зміни цих показників і формується висновок про рівень відповідної компоненти чи складової стійкості розвитку підприємства. Дослідницею розроблена діагностична таблиця для інтерпретації узагальненого показника й характеристику його стану.

Таким чином, до переваг цього методичного підходу слід віднести чіткість структурування об'єктів оцінювання, в цілому коректне визначення складових, які визначають інтегральну оцінку; практичну спрямованість, тобто використання в процесі оцінювання інформаційно доступних показників. У той же час, на наш погляд, запропонованому підходу притаманні наступні вади: оцінювання проводиться виключно на основі індексів зміни оціночних показників, що не дозволяє врахувати фактичний чи потенційний вплив ризиків на їх значення, оцінити достатність рівня тих чи інших показників; викладена в теоретичній частині роботи ідея щодо оцінки досягнення цілей розвитку, залишилася не реалізованою, оскільки відповідно до викладеної методики оцінювання ступеню досягнення цілей (відповідних цільових показників) не передбачається.

Узагальнюючи наявні розробки представляється доцільним класифікувати їх за наступними ознаками:

1. Залежно від широти необхідного інформаційного забезпечення оцінювання:
 - 1) експрес-оцінювання – передбачає використання мінімально необхідного переліку інформації;
 - 2) фундаментальне оцінювання – передбачає достатньо трудомісткій процес збору, опрацювання, інтегрування інформації.
2. Залежно від підходу до формування оціночного показника:
 - 1) єдиний показник, наприклад ризикоемкість, ризикостійкість;
 - 2) комплексний показник, який формується на основі інтегрування різних складових та показників оцінювання.
3. Залежно від підходу до формування підсистем оціночних показників:
 - 1) відношення до підприємства: внутрішня, зовнішня підсистема (відповідно, ризикостійкість);
 - 2) змістовна (функціональна) сутність: економічна, ринкова, виробнича, кадрова, фінансова, інноваційна, інвестиційна, соціальна тощо.
4. Залежно від підходу до формування переліку оціночних показників:
 - 1) ресурсний підхід – матеріальні, інформаційні, кадрові, фінансові ресурси;
 - 2) результатний підхід – показники, які віддзеркалюють результати господарсько-фінансової діяльності та ефективність здійснення певних напрямів діяльності;

3) цільовий підхід – система показників віддзеркалює цілі розвитку підприємства : економічні (в т.ч. виробничі, ринкові, організаційно-управлінські інноваційні), соціальні, екологічні тощо;

4) ризиковий підхід – система показників віддзеркалює індикатори відповідних видів ризиків, наприклад, глобальні, політичні, економічні, екологічні, інноваційні, кадрові, виробничо-технічні, комерційні, управлінські, інсайдерські тощо.

5. Залежно від підходу до визначення значення вагових коефіцієнтів, які використовуються в процесі інтегрування оціночних показників:

1) методом експертних оцінок – значущість окремих оціночних показників встановлюється безпосередньо на основі суб'єктивної оцінки одного або групи експертів;

2) методом Сааті – значущість окремих показників встановлюється виходячи з порівняння їх значущості, яке проводиться експертом або групою експертів;

3) методом нечітких множин Л.Заде.

6. Залежно від підходу до визначення бази порівняння:

1) динамічний підхід – передбачає використання індексів оціночних показників, які віддзеркалюють їх зміну порівняно до попереднього періоду;

2) еталонний підхід – передбачає встановлення допустимих значення коливання оціночних показників в наслідок дії ринкових факторів (у порівнянні з нормативними або цільовими значеннями оціночних показників).

7. Залежно від підходу до процедури інтегрування:

1) середньоарифметичне зважене, тобто інтегральний показник обчислюється як сума індивідуальних оцінок помножена на коефіцієнт вагомості відповідного оціночного показника та розділена на кількість коефіцієнтів вагомості;

2) середньо геометричне – інтегральний показник являє собою добуток індивідуальних або групових оцінок (в розрізі підсистем).

8. Залежно від підходу до інтерпретації інтегрального оціночного показника:

1) залежно від наближення до меж інтервалу оцінювання, як правило, в інтервалі між нулем та одиницею;

2) з використанням шкали інтерпретації та виокремлення типів ризикостійкості (абсолютна, відносна, критична, катастрофічна тощо).

У таблиці 1 міститься узагальнююча характеристика наявних підходів до оцінювання ризикостійкості на базі виділених ознак класифікації.

Таблиця 1

Узагальнююча характеристика наявних підходів до оцінювання ризикостійкості підприємства

Класифікаційна ознака / автор методичного прийому	Широта інформаційного забезпечення		Формування оціночного показника		Формування підсистем оціночних показників		Підхід до формування переліку оціночних показників				Визначення значення вагових коефіцієнтів		Визначення бази порівняння		Процедура інтегрування		Інтерпретація інтегрального оціночного показника		
	експрес	фундаментальне	сдиний показник	комплексний показник	відношення до підприємства	змістова (функціональна) сутність	ресурсний	результатний	цільовий	ризиковий	методом експертних оцінок	методом Сааті	методом нечітких множин	динамічний	еталонний	середньоарифметичне зважене	середньо геометричне	наближення до границі інтервалу оцінювання	розробка оціночної шкали та ідентифікація типу
1. Кайль В.М.	+		+			+		+		+					+			+	
2. Лясковская О.А.	+			+		+		+		+					+			+	
3. Хомянченкова Н.О.		+		+	+	+				+				+					+
4. Зубова Л.В.	+		+																
5. Гримашкевич О.Н.		+		+		+			+		+	+	+		+				+

Оцінювання ризикостійкості має багато схожих рис з оцінюванням інших інтегральних характеристик стану підприємства. Зокрема, найбільш близькими за об'єктом оцінювання є методичні прийоми діагностування економічної безпеки підприємства (ЕБП). Враховуючи більший період розробки даної методології (дослідження з цього приводу проводяться з кінця 90-х років), вона характеризується більшою різноманітністю підходів.

Так, у дослідженні Довбня С.Б., Гічової Н.Ю. [2], наведена узагальнююча характеристика та критичний аналіз поширених в літературі методичних прийомів до визначення рівня економічної безпеки підприємства, доведено індивідуальність переліку оціночних показників (оскільки він враховує особливості функціонування підприємства – об'єкта оцінювання) та визначені основні вимоги, які мають дотримуватися при його формуванні.

Найбільш визнаними є методи комплексного (інтегрального) оцінювання рівня економічної безпеки шляхом розрахунку інтегрального показника на базі оцінок окремих складових економічної безпеки та окремих оціночних показників. Комплексна методика оцінювання економічної безпеки підприємства передбачає бальну оцінку усіх функціональних складових безпеки підприємства з подальшим визначенням інтегрального показника та ідентифікацією зони безпеки, в якій знаходиться підприємство. Прикладом даного методичного підходу є Методика оцінки рівня економічної безпеки України [7], розроблена Міністерством економіки України для оцінювання рівня економічної безпеки на макrorівні з відповідної поправкою переліку функціональних складових, оціночних показників та їх граничних (цільових) значень.

Основними недоліками наявних підходів є: 1) відсутність інформаційної бази для розрахунку суттєвої частки показників; 2) суб'єктивізм інтегрального оцінювання за рахунок використання переважно експертних оцінок значимості окремих складових або необґрунтовано перенасичений математичний апарат, що унеможливує їх практичне використання; 3) уніфікований перелік оціночних показників, що не дозволяє врахувати галузеву специфіку.

Аналізуючи методичні розробки, присвячені формуванню методології оцінювання ризикостійкості та інших споріднених сфер оцінювання [2; 5; 7] слід констатувати наступне.

1. Єдиної концепції, що пояснює взаємозв'язок між різними характеристиками ризикостійкості підприємства та оціночними показниками, які дозволяють її діагностувати, на сьогодні не існує.

2. Кожен з наявних підходів до проведення процедури оцінювання має свій оцінювальний потенціал, тобто дозволяє отримати більш або менш якісний висновок щодо об'єкта оцінювання – рівня та типу ризикостійкості підприємства.

3. Доцільним для подальшої розробки та практичного використання слід вважати прийом комплексного оцінювання ризикостійкості, оскільки він (на протигагу одиничній оцінці) враховує саму природу ризикостійкості як інтегрального показника, є результатом комплексного дослідження та формує загальні висновки про об'єкт оцінювання. Запропоновані методичні прийоми агрегування не є унікальними та доцільними для практичного використання.

4. Забезпечення можливості порівнювати різноаспектні кількісні та якісні показники вимагає використання формальних (математичних) процедур, які не завжди зрозумілі користувачам, що стає гальмом для їх практичного використання. Вимога простоти процедури підведення підсумків примушує використовувати такі методи оцінки, при яких виникає неявне ранжування показників за мірою їх значущості, або уникнення ситуації, при якій незначна варіація окремого показника може вагомо вплинути на кінцевий результат оцінки.

5. Головним недоліком наявних підходів до оцінювання ризикостійкості є низька вірогідність та низький прогностичний потенціал оцінок, які використовуються, виходячи з порівняння підприємства з суб'єктивно встановленими нормативами або допустимими значеннями, як правило (за фінансово-економічними індикаторами), запозиченими з

іноземної літератури та нормативних джерел без врахування особливостей сучасного етапу розбудови економіки України та етапу становлення системи менеджменту на українських підприємствах, недостатнім врахуванням особливостей розвитку галузі, для підприємств якої запропоновано цей методичний підхід.

6. До остаточно невирішених питань слід віднести конкретний перелік оціночних показників та остаточної перелік складових, які підлягають оцінюванню.

Базуючись на розглянутих вище теоретичних засадах комплексного оцінювання розроблено авторську методику оцінки ризикостійкості підприємства, яка викладається нижче. Запропонований методичний прийом передбачає експрес (швидке, з мінімальними витратами часу на збирання інформації), компаративне (на основі порівняння з підприємствами-аналогами) кількісне (розрахунок інтегрального показника) та якісне (ідентифікація типу) оцінювання ризикостійкості підприємств торгівлі.

Оцінювання рівня ризикостійкості підприємств торгівлі пропонується проводити за тривимірною моделлю, яка передбачає виокремлення поточного, тактичного та стратегічного рівня ризикостійкості (рис. 1).



Рис. 1. Тривимірна модель оцінювання рівня ризикостійкості підприємства торгівлі

Ідея методу тривимірної діагностики запропонована фахівцями Національної металургійної академії України Довбнем С.Б. та Гічовою Н.Ю. [2] для оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Особливість даного підходу полягає у визначенні рівня економічної безпеки залежно від певного проміжку часу, відповідно до якого вона оцінюється. Основною перевагою діагностики є можливість виділення та дослідження окремих аспектів діяльності підприємства, що, в свою чергу, дозволяє деталізувати аналітичні висновки щодо чинників ризикових ситуацій та визначати заходи та ресурси для їх запобігання.

У результаті детального вивчення та практичної апробації згаданого методу було виявлено його певні недоліки. По-перше, недосконалість алгоритму розрахунку та відсутність наукового обґрунтування градації меж отриманого значення інтегрального показника для інтерпретації стану економічної безпеки досліджуваного підприємства. По-друге, дослідники запропонувати використовувати лише нижню межу критеріального значення, а також співставлення фактичних та нормативних значень за досліджуваними показниками шляхом знаходження їх співвідношення. З математичної точки зору подібний алгоритм порівняння в деяких випадках може призвести до недостовірності отриманих результатів. По-третє, методика не враховує, що окремі показники можуть мати від'ємне значення. За рахунок того, що в основу алгоритму покладено співставлення даних значень шляхом ділення – кінцевим результатом буде також від'ємне значення, що призводить до некоректного визначення інтегрального показника. По-четверте, перелік складових та

оціночних показників орієнтований на дослідження економічної безпеки промислових, а не торговельних підприємств.

У той же час основною перевагою виокремлення рівнів є можливість досліджувати здатність підприємства витримувати наслідки ризикових подій та факторів, відповідно в різні часові періоди (в теперішній, найближчий та в майбутній час), а отже і досягати цільових параметрів діяльності визначених у відповідних планах (поточних, тактичних та стратегічних). Запропонований підхід враховує еволюційний характер втрати ризикостійкості внаслідок настання ризикових подій, взаємозв'язок між ризиковим фактором та проявом його руйнівної сили.

Об'єктивність оцінювання перш за все залежить від сформованої системи оціночних показників. Показники, які включаються в систему оцінювання ризикостійкості, повинні відповідати наступним основним вимогам:

1) комплексність – відібрані показники, повинні охоплювати усі прояви (складові) ризикостійкості як об'єкту дослідження; з цією метою показники агрегуються в групи, кожна з яких відображає стан певної складової;

2) об'єктивність, що передбачає використання переважно статистично підтверджених показників (показників, які містяться у відповідних формах звітності, загальнодержавних статистичних спостереженнях), а також матеріалів опитувань та експертиз, які відповідають вимогам репрезентативності;

3) компактність, що обумовлює використання обмеженої кількості показників, що є незалежними один від одного (мають низький коефіцієнт взаємної кореляції); розроблена методика передбачає включення в систему оцінювання по 3 показникам в кожній складовій;

4) гнучкість – повинна бути передбачена можливість заміни показників, їх доповнення та уточнення (в разі неможливості розрахунку);

5) інформаційна достатність – передбачає включення до складу оціночної системи тільки тих показників, значення яких можуть бути отримані шляхом обробки даних звітності підприємств та не потребують додаткового збору необхідної інформації;

6) односпрямованість – спрощує методику формування інтегрального показника, полегшує процедуру ранжування та інтерпретації розрахованих показників.

Для формування інтегрального показника ризикостійкості необхідно забезпечити приведення фактичних значень окремих оціночних показників до порівняльного вигляду. Для розв'язання цього завдання пропонується скористатися методичним прийомом Смоляка А.В. [9], який був розроблений для економічної оцінки рівня ризику промислових підприємств. В якості удосконалення цього методичного прийому пропонується уточнений алгоритм градації меж за окремими рівнями – використання не одного, а двох основних критеріїв для присвоєння балів (бального оцінювання) – відповідність нормативному значенню та динаміка коефіцієнта протягом досліджуваного періоду (табл. 2).

Практична реалізація запропонованого підходу до процедури нормування передбачає попереднє визначення нормативних значень параметрів ризикостійкості. Оскільки не усі оціночні показники ризикостійкості мають встановлені нормативні (рекомендовані) значення, а деякі наявні нормативні значення не відповідають реаліям господарювання підприємств торгівлі в Україні пропонується визначити їх як середні значення за вибірковою сукупністю підприємств, що працюють в аналогічних умовах, або як середньогалузеві (обчислені за даними галузевої статистики).

Процес присвоєння балів може бути автоматизований та розділений на два етапи. На першому з них присвоюються окремі значення у разі відповідності або невідповідності досліджуваного показника його нормативному значенню. На другому присвоюються кінцеві бали, які враховують динаміку оціночних показників в окремих аналітичних групах (складових ризикостійкості). Розрахунки на кожному із зазначених етапів оцінювання можуть бути автоматизовані за допомогою розширених функцій MS Excel for Windows (вбудована функція «ЯКЦО»).

Після проведення процедури нормування оціночних показників шляхом порівняння

фактичних значень з нормативними, здійснюється обчислення інтегрального показника виду ризикостійкості. Отримане значення знаходиться в межах діапазону [0; 3].

Таблиця 2

Бальна шкала переведу номінальних значень коефіцієнтів до порівняльного вигляду

Бал (БЗ)	Відповідність номінального значення показника нормативному*		Напрямок зміни коефіцієнта в динаміці	Інтерпретація присвоєних балів за окремими коефіцієнтами
	Звітний період	Попередній період		Отримане значення показника...
0,0	-	-	Негативний	...не відповідає нормативному, а також за звітний період погіршилося порівняно з попереднім
0,5	-	-	Без змін	...не відповідає нормативному, а також за звітний період не змінилося порівняно з попереднім
1,0	-	-	Позитивний	...не відповідає нормативному, а також за звітний період намітилися тенденція до його поліпшення порівняно з попереднім
	-	+	Не враховується	...не відповідає нормативному у звітному періоді, але в попередньому було в нормативних межах
2,0	+	-		...відповідає нормативному у звітному періоді, але в попередньому було поза його меж
	+	+	Негативний	...відповідає нормативному й за звітний період намітилася тенденція до його погіршення порівняно з попереднім
2,5	+	+	Без змін	...відповідає нормативному й за звітний період не змінювалося порівняно з попереднім
3,0	+	+	Позитивний	...відповідає нормативному й за звітний період покращилося порівняно з попереднім

*- «+» – відповідає; «-» – не відповідає.

Обчислення рівня ризикостійкості пропонується проводити у такий спосіб: як середнє арифметичне значень 3-х оціночних показників в межах кожного виокремленого рівня ризикостійкості; як середнє арифметичне зважене для обрахунку інтегрального рівня ризикостійкості.

При цьому вагомість окремих рівнів ризикостійкості пропонується встановити такими (табл. 3).

Таблиця 3

Вагомість в інтегральній оцінці окремих рівнів ризикостійкості

Рівень ризикостійкості	Вагомість в інтегральній оцінці
Поточний	0,5
Тактичний	0,3
Стратегічний	0,2

При встановленні вагових коефіцієнтів враховувалась причинно-наслідкова залежність між окремими рівнями ризикостійкості, а також важливість їх дотримання з точки зору актуальних задач забезпечення ризикостійкості (фінансування ризикових подій). Для перевірки коректності такого підходу була проведена серія інтерв'ю з фахівцями досліджуваних підприємств, які погодилися з запропонованим підходом до визначення вагомості окремих рівнів ризикостійкості. Сума визначених вагових коефіцієнтів дорівнює одиниці.

Для переведення кількісного рівня ризикостійкості в лінгвістичну інтерпретацію пропонується скористатися наступною шкалою (табл. 4).

Шкала відповідності кількісної та лінгвістичної оцінки ризикостійкості підприємства

Умовна позначка типу ризикостійкості	Кількісна оцінка рівня ризикостійкості	Лінгвістична оцінка рівня ризикостійкості
A	3	відмінний
B	2,5	добрий
C	2	середній
D	1,5	задовільний
F	1	низький
FX	0,5	критичний
FX+	0	катастрофічний

Запропонована шкала передбачає 7 варіантів оцінювання (що дозволяє підвищити різноманіття оцінок) на основі рівномірного розподілу кількісних оцінок в межах можливого діапазону значень інтегрального рівня ризикостійкості ($3/6=0,5$). Залежно від оцінки рівня ризикостійкості (кількісного та лінгвістичного) здійснюється віднесення досліджуваного підприємства.

Висновки. Таким чином, на підставі критичного розгляду, визначення переваг та недоліків окремих методичних прийомів оцінювання ризикостійкості, здійснено класифікацію існуючих методичних прийомів оцінювання ризикостійкості та удосконалено методичний підхід компаративного експрес-оцінювання ризикостійкості підприємств торгівлі. Запропонований методичний прийом передбачає трьохмірну (поточний, тактичний та стратегічний рівень) кількісну (рівень) та лінгвістичну (тип) оцінку ризикостійкості, забезпечує комплексність (9 складових ризикостійкості за 3 оціночними показниками в кожній) та галузеву спрямованість (6 спеціальних оціночних показників) оціночної процедури, простий та зрозумілий для практичного використання математичний апарат формування інтегральних оцінок. Практичне використання запропонованого підходу дозволить підвищити об'єктивність ідентифікації (діагностування) рівня та типу ризикостійкості підприємств торгівлі, а отже отримати реалістичну інформацію щодо можливостей досягнення визначених цілей розвитку та цільових показників, які є основою для прийняття необхідних управлінських рішень.

Список використаних джерел

1. Гримашевич О.Н. Система управления рисками промышленного предприятия: теория, методология, практика [Електронний ресурс] : автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра экон. наук / Гримашевич О.Н. – Саратов, 2012. – 48 с. – Режим доступа : www.vak2.ed.gov.ru/idcUploadAutoref/tenderFile/69695
2. Довбня С.Б. Диагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси підприємств. – 2008. – № 4. – С. 90–96.
3. Зубова Л.В. Определение рискоустойчивости, уровня рисков хозяйствующего субъекта, эффекта и эффективности их последствий с учетом обеспечения предельной рискоустойчивости и необходимой конкурентоспособности / Л.В. Зубова // Актуальные вопросы современной экономической науки : сборник докладов III-й Международной научной заочной конф. (Липецк, 4 ноября 2010 г.) ; под ред. А.В. Горбенко, С.В. Довженко. – Липецк : Издательский центр «Де-факто», 2011. – Т. I. – С. 109–111.
4. Кайль В.Н. Управление рискоустойчивостью промышленных предприятий [Електронний ресурс] / Кайль В.Н. – Саратов : Саратовский государственный социально-экономический университет, 2008. – 24 с. – Режим доступа : http://www.ceninauku.ru/page_14878.htm
5. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством : [підручник]. – Лігоненко Л.О. – К. : КНТЕУ, 2005. – 824 с.

6. Лясковская Е.А. Управление инновационным развитием предприятия по показателям устойчивости : автореф. дисс. на соиск. степени д-ра экон. наук / Лясковская Е.А. – Челябинск, 2009. – 24 с.

7. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738

8. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : наказ Міністерства економіки України № 14 від 19.01.2006 (у редакції наказу Міністерства економіки України від 26.10.2010 № 1361).

9. Смоляк В.А. Економічна оцінка ризику діяльності промислових підприємств : дис. ... канд. экон. наук : 08.07.01 / Харківський національний економічний ун-т / Смоляк В.А. – Х., 2005. – 260 арк.

10. Хомяченкова Н.А. Механизм интегральной оценки устойчивости развития промышленных предприятий : автореферат дисс. на соискание степени канд. экон. наук / Хомяченкова Н.А. – М., 2011. – 35 с.
